

VZGOJNE METODE – ZAKAJ IN ZAKAJ NE?*

POVZETEK

V zadnjih dveh desetletjih so se razmere za starše spremenile bolj radikalno kot kadarkoli prej. Znanost, zlasti nevroznanost, odkriva pomembnost kakovosti razmerja med staršem in otrokom ter še posebej poudarja pomen »subjektno-subjektnega« odnosa. Sistemska teorija velja za najbolj celovito teorijo, ko gre za analiziranje in zdravljenje družinskih konfliktov kakor tudi individualne bolečine. Ni več enotnega, skupnega kodeksa vrednot, kar pomeni, da so starši izgubili zunanjo podporo. Primanjkljaj poskuša nadomestiti pedagogika, a ker je narava pedagogike v temelju drugačna od narave zasebne vzgoje, v tem ni uspešna.

Ko med starša in otroka postaviš metodo, vzpostaviš tako imenovano subjektno-objektno razmerje, kjer je otrok objekt. Te vrste razmerje je daleč od optimalnega. V procesu zlorablamo telesno in eksistencialno integriteto otrok. Čim bolj pa je integriteta človeškega bitja na udaru, tem bolj se bo človeško bitje podredilo zahtevam in pričakovanjem, kar pomeni, da te metode seveda »delujejo«.

Ključno etično, strokovno in politično vprašanje ni, kaj deluje, temveč kako in zakaj deluje. Ne potrebujemo še ene politično motivirane predelave vzgojnih metod, temveč kontinuiran razvoj, utemeljen v izkušnjah današnjih staršev in v dialogu z različnimi skupinami strokovnjakov. Doslej še nihče ni dal popolnega odgovora na najpomembnejše vprašanje izmed vseh: »Kako naj kot odrasli uveljavljamo svojo vodstveno vlogo, ne da bi pri tem zlorabljali osebno integriteto naših otrok in mladostnikov?« Enako se sprašujejo tudi v gospodarstvu, politiki in šolstvu, zato bodite potrpežljivi in ne sproščajte svoje frustriranosti na otrokih z naslanjanjem na poenostavljene metode. Ne razmišljajte več primitivno v nasprotjih, temveč pomagajte oblikovati resnične alternative vsemu, kar ne koristi ne posamezniku niti družini in celotni skupnosti.

Ključne besede: vzgoja otrok, starševstvo, vrednote, pedagogika.

METHODS OF PARENTING: WHY AND WHY NOT? – ABSTRACT

During the last two decades the conditions for parents have changed more radically than ever before in our history. The importance of a quality child-parent relationship has been discovered and the »subject-subject relationship« emphasized. Systems Theory is widely recognized as the most comprehensive theory with regard to analyzing and healing family conflicts as well as individual pain. A common set of values and moral consensus does not exist any more and parents have lost a lot of their external support. Pedagogy has tried to compensate for this, but since the nature of professional pedagogy is fundamentally different from private childrearing, it has been unsuccessful.

When you place a method between a parent and a child, you establish a subject-object-relationship with the child as the object. This kind of relationship is far from optimal. The process violates the emotional and existential integrity of children. The more you violate the integrity of a human being, the more this human being will conform to the demands and expectations, which means that these methods are bound to »work«.

The crucial ethical, professional and political question is not what works, but how and why it works. We do not need another politically motivated alteration of parenting, but we do need a continued development, based on the experiences of today's parents and their dialogue with different groups of professionals. Today nobody has the complete answer to the most important question of them all: «How do we as adults exercise our leadership over children and youth in ways that do not violate their personal integrity?» This question is also asked, and not yet answered, within industry, politics and education, so please be patient and do not take your frustration out on our children in the form of overly simplified methods. Stop thinking primitively in opposites and help us formulate genuine alternatives to everything that does not serve individuals and/ or families and communities.

Keywords: children's education, parenthood, values, pedagogy.

V POJASNILO

Jesper Juul je danski družinski terapevt, supervizor, edukator, predavatelj in pisec, ki je že štiri desetletja eden vodilnih strokovnjakov v razpravah o vzgoji otrok in odločen zagovornik novih in boljših pristopov. Je avtor številnih uspešnic s področja družinskega življenja. Poleg hitro razprodane uspešnice *Kompetentni otrok* so v slovenščini doslej izšle še njegove knjige *To sem jaz! Kdo si pa ti?*, *Družinske vrednote*, *Družine z najstniki*, *Družine s kronično bolnimi otroki*, priročnik za strokovno javnost *Od poslušnosti do odgovornosti*, nedavno pa še prav posebna *Mož in oče – knjiga zate*.

Jesper Juul, soustanovitelj Kemplerjevega inštituta, največjega in najstarejšega evropskega središča za podiplomsko izobraževanje, usposabljanje in supervizijo družinskih terapevtov, trenutno poučuje in predava po vsej Evropi, njegov mednarodni projekt za podporo in pomoč staršem in družini, *Familylab International*, pa se širi tudi na oddaljeno Japonsko ter v Severno in Južno Ameriko. Slovenska ekipa tega inovativnega projekta že tretje leto s polno paro deluje tudi pri nas. (Vabljeni na www.familylab.si.)

V nadaljevanju predstavljamo enega od njegovih tekstov, namenjenega strokovni javnosti, v katerem razmišlja o spornosti izdelanih metod, ki se staršem ponujajo kot instrument za vzgojo otrok.

STARŠEVSTVO NEKOČ IN DANES

Biti starš je od nekdaj zahtevna umetnost in včasih čustveno boleča. Pred 60 leti, ko sem se rodil, so imeli starši pomemben vir zunanje podpore – koherenten moralni družbeni konsenz. Na voljo so bile vsem skupne in sprejete »vzgojne metode« – glede na duševno zdravje vse po vrsti neuspešne – in vendar zelo uspešne v prizadevanju, kako otroke utišati in jih narediti ubogljive, tako da so lahko ustrezali zahtevam industrializirane družbe, ki je potrebovala ubogljive, podredljive delavce.

V zadnjih dveh desetletjih so se razmere za starše spremenile bolj radikalno kot kadarkoli prej.

- Znanost, zlasti nevroznanost, nam ponuja obilje novih informacij in spoznanj o otrocih, njihovih zmožnostih, razvoju ter psihični in eksistencialni dobrobiti. Odkriva pomembnost kakovosti razmerja med staršem in otrokom ter še posebej poudarja pomen »subjektno-subjektnega« odnosa. Sistemska teorija velja za najbolj celovito teorijo, ko gre za analiziranje in zdravljenje družinskih konfliktov kakor tudi individualne bolečine.
- Ni več enotnega, skupnega kodeksa vrednot, kar pomeni, da so starši izgubili zunanjo podporo. Primanjkljaj poskuša nadomestiti pedagogika, a ker je narava pedagogike v temelju drugačna od narave zasebne vzgoje, v tem ni uspešna. Starši so danes postavljeni pred neznansko zahtevno nalogo, ko se morajo naučiti starševati »iz sebe« in v partnerstvu drug z drugim. Večino mladih staršev zato obhaja velika negotovost in njihov klic po metodah je povsem razumljiv. Na tem mestu se srečamo s prvim pomembnim vprašanjem: Ali so metode namenjene temu, da pozdravijo starševsko negotovost, ali temu, da omogočijo otrokom zdravo otroštvo?
- V tem času so skandinavski otroci (slovenski pa že dosti prej, op. p.) začeli preživljati povprečno 26.000 ur svojega otroštva v obveznih pedagoških ustanovah. Te ustanove so profesionalne in morajo potemtakem razvijati tako teorije kot tudi različne metodologije za različne učne namene. Ko gre za osebni in socialni razvoj posameznega otroka, pa tudi za vodenje skupine, vse te metodologije še vedno v glavnem temeljijo na kodeksu pravil in regulatornih mehanizmov, njihov cilj pa je pogosteje kot ne doseči ubogljivost in odsotnost konflikta. Dolgoročne posledice tega bo treba še proučiti.

Biti starš je od nekdaj zahtevna umetnost.

VZGOJNE METODE IN INTEGRITETA OTROK

Večina vzgojnih metod, ki trenutno krožijo na trgu, temelji na behavioristični psihologiji, glavne sestavine pa so uravnavanje vedenja, pozitivna potrditev in podobno. Temelj so še vedno eksperimenti Pavlova, ki je pse pripravil do želenega vedenja tako, da jih je nagrajeval s piškotki in kaznoval z električnimi šoki. Metodo smo modernizirali in humanizirali ter za potrebe eksperimenta izumili blažjo terminologijo, toda gre za, tako rekoč, staro vino v novih sodih – hranilna vrednost ni nič boljša.

Svoje nasprotovanje metodam lahko strnem v naslednje točke:

1. Ko med starša in otroka postaviš metodo, vzpostaviš tako imenovano subjektivno-objektivno razmerje, kjer je otrok objekt. Znanstveniki, kot so Daniel N. Stern in večina vodilnih nevrobiologov in nevropsihologov, nam pravijo, da je te vrste razmerje, ko gre za dobro in razvoj otroka, staršev in razmerja, daleč od optimalnega. Več kot pet desetletij kliničnih izkušenj v družinski terapiji nam govori enako.
2. Cilj vzgojnih metod je pripraviti otroka do vedenja, ki ga starša opredeljujeta kot »lepo«. Nezaželeno vedenje pa naj se po mili volji izkoreninja – kar je v nasprotju z 99 odstotki spoznanj, ki smo jih dobili skozi leta proučevanja družin v težavah in dela z njimi in ki pravijo, da je najbolj moteče in/ali odklonsko vedenje zgolj simptom v disfunkcionalnem sistemu. Cilj odraslih je zelo podoben tistemu izpred šestih desetletij: ubogljivost in odsotnost konflikta.

Glavna razlika je v tem, da namesto po telesnem in psihičnem nasilju zdaj posegamo po siloviti manipulaciji (pohvale, nagrade, »smejki«, »odmor« ali t. i. »time-out« ipd.). V procesu zlorablamo telesno in eksistencialno integriteto otrok.

3. Iz izkušenj vemo, da čim bolj je integriteta človeškega bitja na udaru, tem bolj se bo človeško bitje podredilo zahtevam in pričakovanjem, kar pomeni, da te metode ne morejo biti drugega kot »uspešne« – tako kot je bilo za minule generacije »uspešno« nasilje.

Mnoge od teh metod naj bi bile »znanstveno dokazane«. Toda ko pregledamo raziskave, ki ponujajo te »dokaze«, pogosto ugotovimo, da ne premorejo dosti znanstvene kakovosti – t. j., da so jih izvedli in spisali »verniki« in da je tako imenovana uspešnost metod merjena kratkoročno: ali je nezaželeno vedenje izgini- lo. Nisem še videl neodvisne raziskave, ki bi merila dolgoročne učinke, ki jih ima metoda na kakovost izkušnje življenja, na kakovost razmerij (tako na družbeni kot osebni ravni) in na kakovost vzgoje, do obdobja, ko nekdanji otroci dosežejo starost 45 let. V svoji psihoterapevtski karieri sem srečal veliko odraslih, ki so bili v otroštvu izpostavljeni podobnim metodam, bodisi v družini bodisi v vzgojnih ustanovah ali rejništvu. Vsi so odrasli v nesrečne ljudi z najrazličnejšimi vrstami težav.

Zahteva po »znanstveno dokazanih« metodah je po svoji naravi predvsem politična. Trenutno vlada na celotnem področju vzgoje in pedagogike tolikšna zmeda, da politike (kakor tudi strokovnjake) mika iskati potrditev in alibi v »znanosti«. »Znanstveno dokazano« je

Razumem starše, ki izgubljeni in negotovi iščejo varnost v teh (v vsakem pomenu besede) preprostih metodah. Razumem tudi, zakaj politiki in upravljavci z lahkoto podležejo čarom takih konceptov. Ne razumem pa, zakaj strokovnjaki, ki vejo – ali bi morali vedeti – bolje, prav tako ploskajo in oglašujejo koncepte, ki zgolj odstranjujejo simptome, prav nič pa ne krepijo in ne razvijajo na ljubezni utemeljenih razmerij v družini ter zdravega osebnega in socialnega razvoja otrok. Namesto tega kaže, da jih zadovoljuje misel, da te metode »delujejo«. Dobro znano dejstvo je, da vse tovrstne metode delujejo, kadar jih izvajamo s prepričanjem, dosledno, dalj časa in v bolj ali manj izoliranem okolju. Pomembno vprašanje ni, kaj deluje. Ključno etično, profesionalno in politično vprašanje je, kako in zakaj deluje.

postalo sinonim za »pravilno« ali »dobro« – brez kančka dvoma! Alternativni pristopi, utemeljeni na izkustvu in interdisciplinarnih izsledkih, pa so problematični, ker jih zato, ker ne ponujajo poenostavljenih metod, ni mogoče kar tako »dokazati«.

V nekaterih političnih krogih velja vpeljava vzgojnih metod za del zaključne bitke proti »generaciji 68« in njenim vrednotam. Osebnost sem prepričan, da je predstava napačna. Sam se nikoli nisem počutil kot pripadnik neke posebne generacije, pa čeprav sodim vanjo, toda to, kar je ta naša generacija počela oziroma česa ni počela v zvezi s spreminjanjem družbenih in družinskih vrednot, je bilo dejansko politično motivirano in v resnici ni temeljilo na kakršnihkoli profesionalnih oziroma znanstvenih uvidih ali reflektiranih izkušnjah. Predvsem je bilo to gibanje *proti* množstvu reči, najbolj od vsega proti avtoritarnim strukturam v družbi in družini. V tem procesu so postale zelo pomembne demokratične vrednote, zanje pa drži, da so, čeprav sila dragocene, daleč od tega, da bi zadoščale, ko nam gre za to, da bi bili poglobljeni odnosi med odraslimi in otroki blagodejni za vse vpletene. O podobnih omejitvah in vrednosti lahko govorimo v zvezi z redefinicijo zakona in življenja v paru – ali pa, če smo že pri tem, v zvezi s pedagogiko in poučevanjem.

Trenutni poskusi, da bi z neokonservativnimi političnimi sredstvi demokratične vrednote zamenjali, nujne napake in zdrse minule dobe pa zasmehovali, niso nič drugega kot ponavljanje istih napak z drugačno filozofijo, namesto da bi se iz množine znanja in izkušenj, ki so se nabrale od leta 1968, kaj naučili. Ne potrebujemo še ene politično motivirane predelave vzgojnega sloga, zanesljivo pa potrebujemo kontinuiran razvoj, ki bo temeljil na izkušnjah današnjih staršev in dialogu med njimi in različnimi skupinami strokovnjakov. Vse do danes še nihče ni dal odgovora na najpomembnejše vprašanje izmed vseh: Kako naj odrasli uveljavljamo svojo vodstveno vlogo nad otroki in mladimi, ne da bi pri tem skrunili njihovo osebno integriteto?

Naj dodam, da si analogno vprašanje zastavljajo – ne da bi nanj že odgovorili – v gospodarstvu, politiki in šolstvu, zato prosim, bodite potrpežljivi in ne sproščajte svoje frustriranosti na otrocih z naslanjanjem na poenostavljene vzgojne metode. Prenehajte primitivno razmišljati v nasprotjih in nam pomagajte oblikovati pristne alternative za vse, kar ne služi zdravemu razvoju posameznika, družine in skupnosti, ne glede na to, na zelniku katere od generacij je kaj pognalo.

Prevod: Ivana Gradišnik

*(*Besedilo je bilo v skrajšani verziji objavljeno v zborniku, ki je izšel marca 2010 ob III. mednarodnem kongresu dijaških domov.)*